



<https://doi.org/10.23939/shv2025.01.034>

ПОЛЬСЬКІ ТА ПОЛЬСЬКОМОВНІ РОЗВІДКИ ТВОРЧОСТІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

(Рецензія на: Pilipowicz, D. (2022). Skoworodiana polskie: Recepcja myśli filozoficznej i twórczości literackiej Hryhoriya Skovorody w Polsce. Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka. 466 s.)

Андрій Кадикало

Національний університет “Львівська політехніка”

ORCID: 0000-0003-0123-1671

andrii.m.kadykalo@lpnu.ua

(Отримано: 26.02.2025. Прийнято: 07.04.2025)

© Кадикало А., 2025

Монографія Дениса Пилиповича є новим системним дослідженням філософії українського мислителя Григорія Сковороди в Польщі. Автор рецензії вважає, що книга є найдокладнішим польським дослідженням поглядів та інтерпретацій філософії Сковороди в Польщі. У монографії представлено еволюцію рецепції літературно-філософської спадщини Сковороди в Польщі впродовж XIX–XXI ст. Ця монографія доповнює та робить можливим переосмислення досліджень літературної та філософської спадщини Григорія Сковороди в історії української філософії та славістики.

Ключові слова: Григорій Сковорода, культура, філософія, література, польська рецепція Сковороди.

POLISH AND POLISH LANGUAGE RESEARCHES OF HRYHORII SKOVORODA'S WORKS

(Review of: Pilipowicz, D. (2022). Skoworodiana polskie: Recepcja myśli filozoficznej i twórczości literackiej Hryhoriya Skovorody w Polsce. Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka. 466 s.)

Andrii Kadykalo

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0003-0123-1671

andrii.m.kadykalo@lpnu.ua

(Received: 26.02.2025. Accepted: 07.04.2025)

Denys Pylypovych's monograph is a new systematic study of the philosophy of the Ukrainian thinker Hryhoriy Skovoroda in Poland. This monograph is the most detailed Polish study of the views and interpretations of Skovoroda's heritage in Poland. The monograph presents the evolution of the reception of Skovoroda's literary and philosophical heritage in Poland during the XIX–XXI centuries. This monograph is a good complement which helps to rethink Skovoroda's literary and philosophical heritage in the history of Ukrainian philosophy and Slavic studies.

Keywords: Hryhoriy Skovoroda, culture, philosophy, literature, polish reception of Skovoroda.

З цілковитою упевненістю можна стверджувати, що Григорій Сковорода є знаковим українським мислителем, проте коли мова йде про відповідність його філософської творчості певним канонам філософії, то тут можлива полеміка. Маємо на увазі той факт, що Сковороду досить не просто вписати у традиційні уявлення про філософа тих часів, на які припали роки його творчої активності.

Тому не видається надто дивним те, що українські дослідники історії філософії ще й сьогодні звертаються до питання про особливості його філософської позиції, джерел її виникнення та значимості не тільки в контексті української філософії чи культури, але й європейської філософської традиції в широкому сенсі цього слова [Karivets, 2023; Holovashenko, 2024].

Поза тим, філософія Григорія Сковороди викликає зацікавлення і за межами України і це цілком виправдано, оскільки її культура постає як тема актуальних досліджень. Вважаємо, що передусім в такому контексті варто розглядати розвідки польського дослідника Д. Пилиповича, який вже відомий в Україні своєю розвідкою про творчість Г. Сковороди в журналі “Філософська думка” [Пилипович, 2022].

У 2022 році в Польщі була опублікована монографія “Skoworodiana polskie” цього польського дослідника, яка значно поглиблює та розширює інформацію про його науковий доробок.

Структура монографії укладена відповідно до хронологічного порядку розвідок про філософію Сковороди у Польщі: від зародження перших рефлексій наприкінці XIX – на початку XX століть до сучасних спроб дослідників застосувати провідні методики аналізу у сфері гуманітаристики. Такий підхід Д. Пилиповича дозволяє розглядати сковородознавство в Польщі як процес еволюції поглядів та зміни акцентів у дослідженнях та розуміння думки українського мислителя. Окрім аналізу розвідок про філософську творчість Сковороди, у монографії вміщено також антологію публікацій дослідників польської сковородіани, переклади двох творів Сковороди та бібліографія наукових публікацій із сковородознавства.

Перший розділ монографії автор розпочинає з огляду доробку польського дослідника української культури XIX століття А. Г. Кіркора, якого Д. Пилипович позначає як першого, хто звернув увагу на постать Г. Сковороди. У монографії наголошується, що А. Г. Кіркор розглядав Сковороду в загальному контексті української культури, розвитку української мови тощо. Д. Пилипович звертає увагу на нетрадиційну для польських дослідників позицію щодо української культури. Йдеться про те, що Кіркор “обережно не погоджується з візією польських інтелектуалів, що культурну активність Польщі на руських землях обумовлювала “цивілізаційна місія” [Pilirowicz, 2022: 19]. Автор справедливо зазначає, що навіть такий обережний підхід важливий для переосмислення всієї парадигми оцінки української культури у Польщі в XIX столітті. Д. Пилипович відзначає те, що Кіркор розглядає Г. Сковороду передусім як одного із представників української літератури XVIII століття та зосереджується на його біографії, хоча при цьому не приділяє йому надто багато уваги [ibid: 20]. Можна погодитися з автором монографії, що насправді це “менше, ніж можна було очікувати” [ibid: 20]. Д. Пилипович має припущення чому так склалося, зазначаючи, що творчість і мова

творів Г. Сковороди не вписувалася в концепцію аналізу міжкультурних зв’язків (йдеться про польську, українську та білоруську культури) [ibid: 21].

У другому підрозділі I розділу монографії Д. Пилипович аналізує польськомовні публікації І. Франка, в яких висвітлено його погляди на спадщину Г. Сковороди. Таким чином, автор включає цей доробок Каменяра до польської сковородіани. Метою І. Франка у цих публікаціях, припускає Д. Пилипович, була необхідність знайомства польського читача з українською культурою та розкриття реляцій між польською та українською культурами часів І Речі Посполитої [ibid: 21]. І. Франко аналізує творчість Г. Сковороди на тлі історичних змін, які позначили послаблення польських впливів на українську культуру і посилення впливу царської Росії. Для української мови це був знаковий період формування її літературної та наукових форм, які були ближчими до живої народної мови та все менш пов’язаними з церковнослов’янською мовою. На думку Д. Пилиповича, І. Франко вважав, що посилення впливу московитів на українських землях віддаляло та шкодило цьому процесу та водночас шкодило зв’язкам української культури з європейською цивілізацією та зближало з нецтвом, варварством, які були характерними для московитів. Зокрема, автор монографії цитує І. Франка, в якій той висловлює своє глибоке негативне враження від того, як представники московського духовенства спляють книги [ibid: 25]. Щодо самого Г. Сковороди, то І. Франко визначає його позицію як оригінальну філософію, в якій, проте, помітний вплив німецької містики [ibid: 25] та чітко окреслені ідеї пантеїзму. Д. Пилипович вказує на те, що І. Франко помітив скептичне ставлення Г. Сковороди до обов’язку, соціального положення, – ймовірно маючи на увазі залежність від соціальних зв’язків з іншими людьми чи тривалими зобов’язаннями, – тим самим обираючи незалежність від усього, що могло б його обмежити. Можна припустити, що для І. Франка, якого оточувала німецькомовна культура та організованість, властива австрійській імперії, такі прагнення видавалися спробою втечі від цивілізованості, можливо, навіть кроком назад у часі, адже розквіт німецької містики відбувся у середньовіччі, а в роки життя Г. Сковороди вона не була надто актуальною. Також Д. Пилипович вказує на те, що І. Франко не надавав суттєвої значущості постаті Г. Сковороди для розвитку української літературної мови [ibid: 25]. І. Франко, зазначає автор монографії, вважав, що хоча творчість Г. Сковороди є цікавинкою, унікальним явищем, але малозначущим для національної української культури. Очевидно, що таке бачення І. Франком значущості творчості манд-

рівного філософа йде врозріз із прийнятним в сучасній Україні. При цьому слід зважати на те, що саме ідеї І. Франка щодо українства є основою та підставою розуміння української національної ідентичності. Д. Пилипович подає короткий виклад цієї концепції І. Франка для кращого її розуміння [ibid: 26–29].

Йозеф Третьак – це ще один із польських дослідників, на якого звертає увагу Д. Пилипович. Й. Третьак розглядає українського “мандрованого філософа” як представника європейської культури, який різко виділяється на тлі українського духовного діяча І. Вишенського. Останнього він називає “наївним та малознайомим з європейською культурою”, а єдиною вадою Г. Сковороди він вважає складну мову його творів, яка в ті часи вважалася літературною [ibid: 32]. Аналізуючи рецепцію Й. Третьаком творчості Г. Сковороди, Д. Пилипович наголошує на тому, що польський дослідник чітко вписує українського мислителя у бінарне та взаємовиключне відношення двох культур. З одного боку, це європейська культура, складовою частиною якої є польська і яка постає носієм освіченості, цивілізованості, етичності, а з іншого, – зациклена на візантійстві, сповнена емоційності, ірраціональності, яка підважує будь-які етичні засади [ibid: 33]. Й. Третьак включає Г. Сковороду до європейської культурної традиції. Вона близька українському мислителю, оскільки він добре знайомий з нею, залучений до неї через свої подорожі до Західної Європи. Д. Пилипович зазначає, що Й. Третьак є носієм традиційних поглядів для польських інтелектуалів і дослідників початку ХХ століття, які вважали, що суб’єктність культури втрачається, якщо відсутня державна суб’єктність. Це є причиною, підкреслює Д. Пилипович, через яку Й. Третьак розглядав життя і творчість Г. Сковороди в ширшому контексті, тобто як частину польської культури, яку розумів як складову європейської культури. Для позначення творчості “українського Сократа” Й. Третьак використовував прикметник “дивна”, маючи на увазі, як це підкреслено у монографії, що вона непевна й упосліджена. Цьому є пояснення, виходячи з фундаментальних уявлень Й. Третьака, про які зазначив Д. Пилипович, адже для першого, руська культура – це наслідування польської; історично так склалося, що руська культура поступається домінуючій культурі. Проте автор монографії критично ставиться до таких поглядів Й. Третьака, звертаючи увагу на деяку штучність включення Г. Сковороди у схему традиційну для польської науки. Г. Сковорода ніколи не писав польською мовою і не міг писати, оскільки був підданим царської Росії, проте Й. Третьак знехтував дослідженням літературної спадщини українського

мислителя і звернув увагу лише на загальнокультурний аспект, що призвело до згаданих наслідків.

Автор завершує перший розділ монографії оглядом доробку Б. Лепкого. Розуміння ним значимості постаті Г. Сковороди, вважає Д. Пилипович, постає достатньо відмінним, ніж у розглянутих вище дослідників. Передусім у цьому підрозділі констатовано факт, що вже аналіз Б. Лепким давньоруської літератури свідчить про хибність нарративу, прийнятого у московській гуманітаристиці, про поширене протиставлення візантійської та католицької культур [ibid: 35–38]. Автор монографії підкреслює, що Б. Лепкий розглядає Г. Сковороду як такого собі дивака і вважає, що це вже дещо міфологізований образ [ibid: 37]. Загалом, оцінюючи доробок Б. Лепкого, автор вважає, що його аналіз є дещо неповний і зосереджений лише навколо сковородинівського монізму, спіритуалізму з елементами містики.

У другому розділі Д. Пилипович пропонує огляд початків філософської рефлексії у Польщі над спадщиною Г. Сковороди. Першим у цьому аналізі доробок І. Мірчука, який розглядає Г. Сковороду не тільки як українського мислителя, а як представника слов’янської філософії. І. Мірчук у своїх польськомовних публікаціях та виступах у Польщі підкреслював, що слов’янська філософія мала б мати свої особливості, подібно до того, як англійська філософська традиція схильна до утилітаризму або як вірцевим для німецької філософії є категоричний імператив І. Канта. Водночас І. Мірчук усвідомлював, що більшість слов’янських народів не мали власної державності та, відповідно, для появи філософії серед інтелектуалів слов’янських народів бракувало сприятливих умов, які були в Англії або Німеччині. Слов’янській філософії була властива більша практичність, близькість до буденного життя людини. І саме такою була філософія Г. Сковороди.

Д. Пилипович пояснює, що І. Мірчук вважає філософію Г. Сковороди взірцем, каноном, для типово слов’янської філософії: “Асистемність, потяг до практичної філософії, прагнення того, щоб власне життя слугувало за приклад реалізації теорії, глибока релігійність, але не релігійний обскурантизм та налаштування філософського мислення до глузду буденного життя” [Mirczuk, 1928: 60–62]. Важливо також те, про це нагадує автор монографії, що І. Мірчук вказав на те, що порівняння Г. Сковороди зі Сократом можливе лише частково – у сенсі їх схильності до повчання (педагогіки). В сенсі ж впливу грецький мислитель постає як зачинатель нового етапу в філософії, чого не можна сказати про Г. Сковороду.

Я. Ульванський, як зазначає Д. Пилипович, – це несправедливо забутий як в Польщі, так і в Україні дослідник творчої спадщини Г. Сковороди. Публікація Я. Ульванського з 1930 року показує Г. Сковороду як філософа, який прагнув повернення до справжніх первинних ідеалів християнської етики, конфліктував з православним духовенством та реформував зашкарублі норми у літературі. Д. Пилипович звертає увагу на те, що Я. Ульванський критично поставився до будь-яких спроб вписати або зблизити філософію Г. Сковороди з відомими концепціями. Зокрема, це стосувалося намагання московських дослідників зарахувати Г. Сковороду до ідеологів слов'янофільства або перетворити його на богослова чи однодумця І. В. Ляйбніца і при цьому нехтуючи його моністичними настановами. Я. Ульванський вказував на ті особливості філософії Г. Сковороди, які свідчать про відмову від наслідування сучасної йому західно-європейської філософської думки. Польський дослідник вважає, що релігійна екзегетика Г. Сковороди мала більше спільного не з православною апологетикою, а з ідеями М. Лютера. Негативна теологія, вважає Я. Ульванський, яка помітна у творчості Г. Сковороди, більш відповідна духові Псевдо-Діонісія Ареопагіта [Pilipowicz, 2022: 49]. Варто зазначити, що автор монографії виділяє спроби Я. Ульванського, всупереч загальноновизнаній традиції, виділити у філософії Г. Сковороди деяку внутрішню логіку та найважливіші елементи і тим самим започаткувати новий підхід у справі дослідження спадщини українського мислителя.

У цьому ж розділі не залишає поза увагою автор монографії значимі розвідки філософії Г. Сковороди українського історика філософії Д. Чижевського. Д. Пилипович аргументує включення доробку Д. Чижевського до польської сквородіани тим, що його книга “Філософія Г. С. Сковороди” (1934) хоча й написана українською мовою та ніколи не була перекладена польською, проте була опублікована у Варшаві та мала значний вплив на польських дослідників Г. Сковороди [Ibid: 53]. Виклад філософії Г. Сковороди у праці Д. Чижевського був дійсно масштабним. З цієї причини Д. Пилипович системно аналізує пояснення Д. Чижевським ознак бінарності та діалектики у філософії Г. Сковороди, пояснення “мандрівним філософом” буття, дійсності, символів і знаків, тлумачення Біблії як світу символів, метафізики, дуалізму, Бога, мудрості, антропології, етики і педагогіки [Ibid: 59–75]. Автору монографії вдалося показати, що Д. Чижевський розгледів у Г. Сковороді філософа-містика. Свою аргументацію Д. Чижевський не бажав будувати на припущеннях, що поставали як такі, що були визначені наперед, тобто щоб

не склалося враження, що він “вкладає” філософію Г. Сковороди у рамці містицизму. Д. Пилипович підкреслює, що Д. Чижевський намагався віднайти ідейні джерела філософії Г. Сковороди. Автор зазначає, що відповідь Д. Чижевського на це питання була б суто гіпотетична, оскільки немає прямих свідчень для впевненої відповіді на поставлене запитання [Ibid: 78]. Поза тим, Д. Чижевський припустив, що містицизм Г. Сковороди заснований на платонізмі, патристиці та німецькій містиці.

Оцінюючи розвідки Ч. Ястшембець-Козловського, Д. Пилипович вказує на те, що, незважаючи на звернення до деяких досліджень Г. Сковороди Д. Чижевським, польський науковець мав свою власну візію щодо творчої спадщини українського мислителя. Зокрема, Ч. Ястшембець-Козловський намагався визначити, наскільки творчість Г. Сковороди відповідає канонам філософування у його традиційному значенні, порівнюючи ідеї українця з доробком філософів Античності та Нового часу, включно з І. Кантом. Д. Пилипович зазначає, що польський дослідник розглядав містику як пасивний спосіб пізнання, а отже, якщо Г. Сковорода є містиком, то його філософія демонструє “безсилля або параліч знання” [Ibid: 78]. Вважаємо, що Д. Пилипович виправдано звернув увагу на факт деякої однобічності в розумінні містики, адже вона відіграла важливу роль в європейській культурі.

У третьому розділі монографії автор розглядає дослідження творчості Г. Сковороди у повоєнній Польщі. При цьому Д. Пилипович зазначає, що ці розвідки переважно були у ширшому контексті славістики [Ibid: 83]. Автор наголосив, що дослідження цього періоду були зумовлені ідеологічними рамцями. Р. Лужний досліджував філософсько-релігійний вимір творчості Г. Сковороди; В. Вітковський писав про мову творів українського філософа. В контексті повоєнної славістики у Польщі не залишились поза увагою переклади польською мовами публікацій про філософію Г. Сковороди українських дослідників В. Шинкарука та І. Іваньо. При цьому автор зазначив, що В. Шинкарук намагався вийти за ідеологічні межі та був орієнтований на візію філософії в європейському контексті.

Четвертий розділ монографії автор подає як екскурс простором польської сквородіани після 1991 року. Йдеться про сучасне осмислення та переосмислення доробку Г. Сковороди зі зверненням до широкого спектру методологічних підходів у гуманітаристиці. У цьому контексті Д. Пилипович презентує огляд досліджень восьми науковців. Серед них Р. Піч, німецький дослідник, публікація якого вий-

шла у Польщі та який зосереджував увагу на містици та метафізиці Г. Сковороди. В. Мокрий був представником неформальної школи, яка досліджувала українську культуру загалом; він же досліджував прояви релігійності у філософії Г. Сковороди. Також Д. Пилипович презентує власні розвідки філософії Г. Сковороди, яку розглядає через призму взаємовідношення філософії, теології та містики.

У монографії цікавим і важливим є огляд новаторського підходу до дослідження елементів містики у творчості Г. Сковороди з позиції феноменології релігії М. Еліаде, глибинної психології та семіотичного методу, запропонованого Т. Студеновою. Україно-польська дослідниця І. Бетко скористалася методами аналітичної психології для розуміння творчості Г. Сковороди. На схожості доль, способів філософування Г. Сковороди та Гільдегарди з Бінгена звертає увагу черниця-дослідниця Т. Оболевич. Представлено у монографії аналіз М. Т. Гензеля, який досліджує пантеїстичний характер філософії Г. Сковороди та польсько-українського дослідника П. Снопкова, який зосередився на психологічному аспекті творчості Г. Сковороди. Загалом можемо зробити висновок, що розглянута монографія є непересічною подією як для української філософії

та славістики, так і для європейської гуманітаристики. Автор Д. Пилипович проаналізував широкий спектр досліджень, які пов'язані з польськими та польськомовними розвідками творчої спадщини Г. Сковороди, навів необхідну для подальшої наукової роботи бібліографію та подав систематично викладений та емпірично підтверджений матеріал, який може бути як самостійним науковим дослідженням, так і орієнтиром для подальших досліджень спадщини Г. Сковороди.

БІБЛІОГРАФІЯ/REFERENCES

- Holovashenko, I. (2024). Review of 2023 Papers on the History of Philosophy in the Journal "Filosofska Dumka". [In Ukrainian]. *Sententiae*, 43(3), 198–202. <https://doi.org/10.31649/sent43.03.198>
- Karivets, I. (2023). Hryhorii Skovoroda: Syncretism-Cordocentrism-Wisdom. [In Ukrainian]. *Philosophical Thought*, 2, 144–152. <https://doi.org/10.15407/fd2023.02.144>
- Mirczuk, I. (1928). Filozof ukraiński H. S. Skoworoda. *Przegląd filozoficzny*, XXXI (1–2), 60–62.
- Pilipowicz, D. (2022). Oeuvre of Hrygorii Skovoroda in Polish Scientific Thought. [In Ukrainian]. *Philosophical Thought*, 4, 66–90. <https://doi.org/10.15407/fd2022.04.066>
- Pilipowicz, D. (2022). *Skoworodiana polskie. Recepcja myśli filozoficznej i twórczości literackiej Skoworody w Polsce*. Kraków: Księgarnia Akademicka.